

عتف آب درهاون می‌کوبد؟

اولویت‌گذاری پژوهش و فناوری؛ نقشه راه این حوزه را روشن می‌کند. اتفاقی که از یک سو باعث می‌شود تا مین اعتبارات مورد نیاز این بخش سرسامان بهتری پیدا کرده و از سوی دیگر نیز پتانسیل پژوهشی کشور روی اولویت‌ها متمرکز شود. این مدل ترسیم راه برای حوزه پژوهش و فناوری با توجه به محدودیت‌های منابع بودجه‌ای و از طرف دیگر سهم قابل توجه تحقیق و توسعه در تولید ناخالص داخلی امروز کشورها، اولین گام برای حرکت درست به شمار می‌رود. در همین راستا از سال ۱۳۸۸، تدوین سیاست‌ها و اولویت‌های پژوهش و فناوری کشور برعهده شورای عالی عتف گذاشته شد تا از این طریق ۴ نسخه از این سند تا سال ۱۳۹۶ منتشر شود. آخرین نسخه آن هم که برای بهار امسال بود، خبر انتشار آن روز گذشته رسانه‌های شد. سندی که ۷ تیرماه سال گذشته طبق گفته‌های مهدی پاکزاد، دبیرکل شورای عالی عتف مشخص شده بود، با این حال ۱۰ ماه بعد از آن بالاخره سند نهایی آن روی خروجی سایت دبیرخانه این شورا قرار گرفت. اتفاق جالبی که در این تاخیر حدود یک ساله رخ داد، آن بود که علی‌رغم صحبت‌های این مقام مسئول مبنی بر اینکه اولویت‌های پژوهش و فناوری کشور در باز زمانی ۱۴۰۲ تا ۱۴۰۶ با کمک دستگاه‌های اجرایی و نخبگان در حوزه‌های مختلف استخراج شده، اما بازه زمانی تعیین شده برای این سند به دلیل تاریخ حدود یک ساله، ۱۴۰۳ تا ۱۴۰۷ را شامل می‌شود.

عتف چطور اولویت‌های پژوهش و فناوری را شناسایی کرد؟

با وجود اینکه جدیدترین نسخه اولویت‌های پژوهش و فناوری در دو حیطه حل چالش‌های جاری کشور و محرومی ناظر بر کلان‌روندها تدوین شده، اما اطلاعات اولیه برای رسیدن به این نسخه از سه طریق اسناد بالادستی مانند نقشه جامع علمی کشور، قوانین پنج‌ساله توسعه‌ای، سیاست‌های کلی نظام در حوزه علم و فناوری، احصای اولویت‌ها از طریق دستگاه‌های اجرایی، نهادهای حاکمیتی، سازمان‌ها و مراکز تحقیقاتی و در نهایت نظرات ۲۳۸ نفر از جامعه نخبگانی که در ۱۰ کمیسیون حضور داشتند، گردآوری شده است. در این بخش ۷۸ سند بالادستی، ۱۳ گزارش از طریق مکاتبه با دستگاه‌ها و ۱۱ گزارش نیز در بررسی مستندات موجود در دبیرخانه بررسی شد و در مرحله بعد که یکپارچه‌سازی و برجسته‌سازی عناوین و غربالگری چالش‌ها و ایرجانش‌ها بود، درختواره اولیه در کمیته راهبری طرح تصویب و ۱۱ کمیسیون تخصصی به بازنگری چالش‌ها و احصای محوره‌های پژوهشی ذیل آنها پرداختند. غربالگری و بازنگری محوره‌های پژوهشی هم در گروه کانونی مرتبط با هر کمیسیون انجام شد تا در نهایت محوره‌های پژوهشی در کمیته راهبری تصویب شود.

حل ۳۳ ایرجانش؛ اولویت پژوهشی برای ۴ سال آینده

هر کدام از کمیسیون‌های شکل گرفته برای تعیین اولویت‌های پژوهشی، در حیطه‌های متفاوتی اعم از فرهنگی، هنری و معماری، اقتصاد، حمل‌ونقل،

انرژی، کشاورزی، علوم پایه، دفاع و... توانستند ایرجانش‌ها و چالش‌های حوزه مرتبط با خود را احصا کرده و برای هر کدام از آنها نیز محوره‌های پژوهشی را تعیین کنند. محوره‌هایی که مجموع آنها ۳۳ ایرجانش بوده اما بخشی از آنها در حوزه‌های مختلف تکرار شده که اگر آن را نادیده بگیریم، عملاً ۲۳ ایرجانش را خواهیم داشت؛ ایرجانش‌هایی که بیش از ۴۰۰ محور پژوهشی برای آنها در نظر گرفته شده است. البته تمام این چالش‌ها بدون در نظر گرفتن کلان‌روندهای تکراری در ۲۵ کلان‌روند و ۱۴۱ محور پژوهشی تقسیم‌بندی شده‌اند که در ذیل زیر به تفکیک هر کمیسیون آورده شده

عنوان کمیسیون	آبرچالش	چالش	محور پژوهشی
امور فرهنگی، اجتماعی، علوم انسانی و اسلامی	۵	۱۰	۲۹
هنر و معماری	۱	۱۲	۲۶
مدیریت، اقتصاد، بازرگانی و امور حقوقی	۷	۳۴	۴۰
صنایع، معادن و فناوری اطلاعات و ارتباطات	۳	۱۷	۶۵
سلامت، امنیت غذایی و رفاه اجتماعی	۳	۲۰	۵۳
حمل‌ونقل و عمران	۴	۱۵	۴۳
انرژی	۲	۶	۲۲
کشاورزی، آب و منابع طبیعی	۲	۲۲	۸۲
علوم پایه و فناوری‌های همگرا	۲	۶	۱۷
دفاع، امنیت و سیاست خارجی	۴	۲۵	۱۰۱
جمع	۳۳	۱۶۷	۴۷۸

اولویت‌های عتف چقدر در مسیر پژوهش راهگشا است؟

شاید در ابتدا با تدوین چنین اولویت‌هایی انتظار به نظر بیاید که مسیری که باید از سوی دستگاه‌ها در گام اول و نظام آموزش عالی در گام دوم طی شود، می‌تواند روشن‌تر شود؛ اما موضوعی که در این میان جای سوال دارد، اینکه تا امروز چنین اسنادی تا چه میزان توانسته‌اند سهم خود را در کشور پیاده کنند. به عبارت دیگر در ارتباط با ورود شورای عالی عتف به تعیین اولویت‌ها، سوالات مختلفی پیرامون این اتفاق شکل گرفته که شاید لازم باشد یک‌بار برای همیشه پاسخی به آنها داده شده و با روشنگری دربار آن، وضعیت آینده در متفاوت‌تر از آنچه از سال ۸۸ تا ۹۶ طی شده، کرد.

اثربخشی و تاثیر اعلام سیاست‌ها چیست؟

اعلام کردن یا نکردن اولویت‌ها واقعا تاثیر دینی در فضای علمی کشور دارد؟ یا گذشت تدوین و انتشار ۴ نسخه از سند مربوط به اولویت‌های پژوهش و فناوری کشور، چه تاثیری در تغییر مسیر پژوهشی کشور ایجاد شده است؟ واقعتا اینکه تا امروز هیچ بازتاب اثرگذاری اعلام سیاست‌های کلی‌ای که از سوی دبیرخانه شورای عالی عتف در این حوزه صورت گرفته، انجام نشده است یا اگر هم بازتابی داشته‌یاد عبارتی دقیق‌تر، اثرگذاری این سیاست‌ها مورد ارزیابی قرار گرفته، در حوزه اطلاع‌رسانی آن طور که باید اقدام درخوری نداشته است. در خوش‌بینانه‌ترین حالت اگر ارزیابی در این حوزه صورت گیرد ولی انعکاس درستی نداشته باشد و قرار باشد در آینده هم همین مسیر تداوم یابد، عملاً نه تنها نمی‌توان سازوکار جدی برای الزام دستگاه‌ها به منظور اولویت دادن به ایرجانش‌ها و چالش‌های احصا شده منظور کرد، بلکه پایان این مسیر هم هزینه‌های پراکنده برای پرداختن به این اولویت‌ها خواهد بود؛ اتفاقی که طبیعتا نمی‌توان انتظار داشت از دل آن، راهکار حل ایرجانش‌ها بیرون بیاید.

ابهامات جدی در سازوکار اجرای اولویت‌های پژوهشی

مشخص بودن مجری‌ای که وظیفه دنبال کردن و به سرانجام رسیدن این اولویت‌ها را برعهده دارد، اصلی‌ترین نقطه شروع برای حرکت به سمت اجرایی‌سازی این اولویت‌هاست. مولفه‌ای که با توجه به سهم قابل توجه دستگاه‌های اجرایی، سازمان‌ها

در هر دستگاهی بوده و بعد آنها را به کمیسیون‌ها ارجاع می‌دهند. از طرف دیگر در کمیسیون‌ها هم نظام شفافی برای تعیین اولویت‌ها و چالش‌ها وجود نداشت؛ به طوری که کار با نظرسنجی از اعضا پیش می‌رفت؛ در حالی که قطعاً این روش شناسایی اولویت‌های پژوهشی نمی‌شود. یعنی اینکه بگوییم ما روی نخبگان تکیه کرده‌ایم، چون روال مشخصی نداشته، درست نیست. تقریباً مطمئنم این فهرست نهایی را به مدیران بالادستی هر دستگاهی بگوییم، در جریان نیستند، چراکه آنها یک کار فرمالیته است. هرچند که تاکید می‌کنم اصل کار درست است اما فرآیند کامل نیست.

البته این اتفاق یک سر دیگر هم دارد و آن هم اینکه اساتید دانشگاهی که در نهایت به عنوان مجریان اصلی پیدا کردن راهکار علمی و عملی برای حل این چالش‌ها و ایرجانش‌ها هستند، آن طور که باید در جریان این اولویت‌ها قرار نمی‌گیرند؛ اتفاقی که شاهد مثال آن را می‌توان چهار نسخه پیشین این سند دانست و به همین دلیل فرآیند ایجاد این سند برای نظام علمی کشور آن طور که باید اطمینان‌آور نیست. موضوعی که طبیعتا اثرگذاری خود را در همراهی نظام علمی کشور برای اجرایی کردن آن خواهد گذاشت.

با توجه به اینکه برای احصای چالش‌ها از سوی دستگاه‌ها، این کار از طریق گزارش‌گیری صورت گرفته، طبیعتا روند جمع‌بندی هر دستگاهی در این زمینه هم شفاف نیست و بدتر از آن اینکه با نگاهی به عناوین قیدشده در این گزارش آمده در این سند به عنوان ایرجانش و چالش هم به صراحت می‌توان اعلام کرد که برخی از عناوین به حدی غیرشفاف و یا در مقابل عام است که نمی‌توان بین این اولویت‌ها با جریانی که در حال حاضر در دانشگاه‌های کشور وجود دارد، تمیز داد. «نیلفروشان البته ایراد دیگری را متوجه این سند می‌دانند و آن هم بالا بودن حجم بالای اولویت‌هاست. او معتقد است: «تعداد بالای اولویت‌ها به حدی است که گویی یک مشقی از روی اجبار در این زمینه وجود داشته که باید انجام می‌شد. از طرف دیگر با این اتفاق سوالات مختلفی ایجاد می‌شود مبنی بر اینکه واقعا دستگاه‌های اجرایی این حجم از اولویت پژوهشی داشته‌اند؟ یا اصلا مگر می‌توان در چهار سال این حجم از پژوهش را پاسخ داد؟ چرا به جای آن نمی‌گوییم مثلا در بازه زمانی دوساله، یک یاد اولویت پژوهشی باید داشته باشیم؟ چرا باید ۵۰ اولویت پژوهشی

را تعیین کرد که در نهایت هم تنها این طور پیش رود که به X، Y پروژه پژوهشی بدیم و عملا خروجی از آن حاصل نشود؟»

وظیفه تعیین اولویت‌ها با کیست؟

همپوشانی وظایف دستگاه‌ها و نهاد‌های مختلف در کنار هم‌کاری که خواه ناخواه در کشور در حوزه‌های مختلف ایجاد شده راهم باید آفتی دانست که به حوزه تعیین اولویت‌های پژوهشی هم رسیده است. نمونه این اتفاق را می‌توان تعیین هم‌زمان اولویت‌های پژوهشی توسط مجموعه‌های مختلف دانست؛ در حالی که طبیعتا باید یک دستگاه در این زمینه تصمیم‌گیری کند. البته نیلفروشان اصل چنین اتفاقی را قدم مثبتی می‌دانند و می‌گویند: «هر کاری در جهت شناسایی و اولویت‌گذاری به معنی محدود کردن مسیر تخصصی بودجه‌های پژوهشی صورت بگیرد، اقدام خوبی است و این را به عنوان یک حرکت مثبت تلقی می‌کنیم؛ چراکه اگر چنین مبنایی وجود نداشته باشد، هر کسی که زوروش بیشتر و یا فاصله‌اش با قدرت کمتر باشد، می‌تواند به راحتی به منابع مالی دسترسی داشته باشد. در اصل ماجرا نکته‌ای وجود دارد، اینکه طرح شدن این موضوعات و ارزیابی‌هایی که روی آنها صورت می‌گیرد، چندان نظام سفت و سختی ندارد.» با این حال او در مقایسه این سند با نقشه جامع علمی کشور معتقد است: «بحث نقشه جامع علمی کشور را هم اگر ملاک قرار دهیم، باید بگوییم این نقشه در شناسایی اولویت‌های علم و فناوری کشور ناکام بود و اصلا نمی‌توان بر اساس آن اولویت‌ها را تعیین کرد. از این رو کاری که از سوی وزارت علوم صورت گرفته اگر با یک منطق، یک منطبق خوب و علمی، انجام می‌شد، نه تنها خدمتی به نقشه جامع علمی بود، بلکه یک حالت متمم و ارزش‌آفرینی را برای این نقشه ایجاد می‌کرد.» در اینجا باید این مساله را هم ملاک قرار داد که نقشه جامع علمی کشور به عنوان یکی از اسناد بالادستی این حوزه تلقی می‌شود و از طرف دیگر در اسناد توسعه‌ای هم مسیر حوزه پژوهش برای بازمانشی مشخص، تعیین می‌شود، با این حال در زمان بازنگری در نقشه جامع، تدوین اولویت‌ها از سوی شورای عتف هم‌پوشانی لازم را در جهت‌گیری کلی کشور حفظ خواهد کرد؟ یا می‌توان این انتظار را داشت که در میان این اولویت‌سنجی‌ها خروجی روشنی گرفت؟

ایرجانش‌های مطرح در اولویت‌های پژوهش و فناوری کشور (۱۴۰۳ تا ۱۴۰۷)

